

14. Фёдорова Л. Н. Реклама в социальном пространстве : социологическое эссе / Фёдорова Л. Н. – Изд-во NCW Publisher, 1996. – 106 с.
15. Язык и массовая коммуникация : Социоллингвистические исследования / [Отв. ред. док. филол. наук] Э.Г. Туманян. – М. : Наука, 1984. – 268 с.

Дядечко Л.А. Рекламный слоган: прагматический и социофункциональный аспект.

В статье проанализирован прагматический потенциал рекламных слоганов, а также принципы их функционирования в разговорном дискурсе украинцев. Приведенные данные получены в результате наблюдения за разговорной речью респондентов и при помощи социоллингвистического опроса.

Ключевые слова: рекламный слоган, рекламная фраза, экспрессивность, когнитивный потенциал, социофункциональный аспект.

Dyadechko L.A. Advertising Slogan: Pragmatic and Socio-Functional Aspect. *Pragmatic potential of advertising slogans and the principles of their functioning in Ukrainian spoken discourse are analyzed in the following research. The results given in the article were received in the process of observing the respondents' speech and by sociolinguistic interview.*

Key words: an advertising slogan, and advertising phraseological unit, expressiveness, cognitive potential, sociofunctional aspect.

Надійшла до редакції 10.05.09

Прийнято до друку 04.11.09

УДК 811.161.2'271 + 371

Т. М. Сукаленко

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЖІНОЧНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ

У статті досліджено концепт ЖІНКА в ракурсі метафоричних номінацій на позначення жінки, які функціонують в українській мові. Шляхом суцільної вибірки з тлумачних, фразеологічних, діалектних та інших словників української мови виокремлено слова-метафори, які передбачають особливості концептуалізації гендерних стереотипів у системі метафоричних номінацій жінки. Установлено структуру концептуального поля ЖІНКА, визначено особливості його втілення в системі метафоричних номінацій; з'ясовано кількісне наповнення концептуальних аспектів, що є складниками виокремленого мікроконцепта «Соціальні характеристики».

Ключові слова: гендер, гендерний стереотип, гендерний концепт ЖІНКА, метафоричні номінації, мікроконцепт, концептуальний аспект.

Актуальність обраної теми визначена потребою дослідити концептуалізацію гендерних стереотипів у системі метафоричних номінацій на позначення жінки в лексико-фразеологічній системі української мови.

Протягом життя у свідомості людини народжується, формується величезна кількість стереотипів. О. Селіванова слушно зауважує, що стереотип – «детермінована культурою, впорядкована й фіксована структура свідомості, фрагмент картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища. Стереотипи є засобами економії зусиль людини при сприйнятті складних об'єктів і захищають її цінності, позиції та права» [4, 579].

Більшість дослідників вважає, що стереотип відіграє роль моделі поведінки: «настанов і звичних реакцій, наділених мовною чи немовною формою» (А. Байбурин, А. Кирилина, А. Мартинюк, Ю. Прохоров, В. Рижков), що нав'язують особистості вибір тої чи тої тактики і стратегії мовної поведінки в реальній ситуації із вибором мовних засобів.

Заслуговує на увагу той факт, що стереотипи формуються зі стійких уявлень, закладених релігіями, національним досвідом, фольклорними традиціями тощо, а соціостатеві загальноприйняті уявлення про «мужність» і «жіночність» наявні в будь-якій лінгвокультурі, адже в кожному суспільстві є загальноприйняті норми і закони, що встановлюють певні правила поведінки для чоловіків та жінок.

У сучасній лінгвогендерології репрезентовано загальнонаукові підходи до тлумачення гендерних стереотипів у суспільстві й свідомості мовців, що реалізовані в науковому доробку таких вітчизняних мовознавців, як В. Агеєва, О. Кісь, В. Коваль, А. Мартинюк, В. Слінчук, Л. Ставицька, О. Фоменко та ін. Зарубіжні вчені, досліджуючи гендерні стереотипи, висловлюють різні міркування стосовно цієї проблеми: одні представляють, гендерні стереотипи у схематичному спрощено-узагальненому вигляді персональних характеристик осіб чоловічої і жіночої статі [6, 222], інші ж акцентують увагу на соціостатевих стосунках, висловлюючи думку про те, що гендерні стереотипи – це створені суспільством категорії маскулінності та фемінності.

Розв'язання цієї інтердисциплінарної проблеми здійснено в статті з позицій лінгвокультурної та соціокультурної реконструкції гендерного концепту ЖІНКА в українській мові на матеріалі вторинних метафоричних номінацій (МН), які об'єктивізують цей концепт.

Метою пропонованого дослідження є виявлення специфіки гендерної стереотипізації метафорично втілених ознак жінки в межах виділеного мікроконцептом «Соціальні характеристики».

Шляхом суцільної вибірки з різноманітних словників української мови виокремлено слова-метафори, які, власне, й передбачають здійснення гендерної стереотипізації метафоричних номінацій жінки. Матеріалом слугували також різножанрові художні дискурси ХХ ст.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві проаналізовано концептуалізацію гендерних стереотипів у системі МН на позначення жінки як одного із засобів образної вербальної репрезентації концепту ЖІНКА в українській лінгвокультурі.

Заслуговує на увагу теза про асиметричність виявлення в культурі гендерних стереотипів, за якою стоїть знаний феномен невидимості жінки в мові: «...історію жіноцтва “зробили чоловіки” (С. де Бовуар). Це вони, утвердивши свій престиж на фізичній силі, створили мораль, релігію, ієрархію цінностей. Жінці ж відведено роль вторинної, позбавлено можливості зреалізувати свої здібності, обдарування в діяльності, спрямованій на вдосконалення себе і світу навколо себе. І від цього програли не лише жінки, але й чоловіки, цивілізація в цілому: односторонність, ціннісна неповнота, незрівноваженість маскулінного начала фемінним дається взнаки у всій сучасній культурі» [1, 10].

Зауважимо, що гендерні стереотипи пов'язані з мовним вираженням фемінності та маскулінності, але не обов'язково ідентичні їм. Вони реалізуються не тільки в сукупності вербальних одиниць, а також невербальних компонентів. Вияв фемінності та маскулінності на різних рівнях мови має абсолютно різну дію на концептуалізацію гендеру у свідомості носіїв мови.

На мовному рівні гендерні стереотипи вивчають як системи знаків, що представляють етно- та соціокультурні уявлення про яскраво вираженого чоловіка або

жінку за певної можливості передбачувати асоціативні зв'язки, а метафора є частковою формою втілення гендерних стереотипів. У статті будемо застосовувати запропоновану О. Чибишевою концептуальну структуру, яку вважаємо найоптимальнішою для аналізу концепту ЖІНКА в системі метафоричних номінацій на матеріалі української мови. Мовознавець акцентує увагу на найбільш вагомим характеристиках концепту ЖІНКА для носіїв російської мови та розрізняє три мікроконцепти: «Зовнішні характеристики людини», «Внутрішні характеристики людини», «Соціальні характеристики людини» [5, 12], що мають такі рівні структури: концептуальний аспект, концептуальний сегмент, концептуальна ознака.

У структурі концепту ЖІНКА доречно виокремити п'ять мікроконцептів: «Зовнішні характеристики», «Фізичні характеристики», «Біологічні характеристики», «Внутрішні характеристики», «Соціальні характеристики».

Об'єктом ношої уваги є мікроконцепт “*Соціальні характеристики*” містить концептуальні аспекти “Сімейний стан”, “Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до чоловіка”, “Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до родини”, “Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до дітей”, “Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до інших людей”, “Соціально-сексуальні характеристики”.

Концептуальний аспект “Сімейний стан”. Відомо, що центральними у структурі концепту ЖІНКА для носіїв російської мови виявились сегменти «Дружина» і «Неодружена жінка» [5, с. 16]. Сімейно-родинні відносини виявляються у субстандартах російської і англійської мов, однак в англійському концепті наявне деяке протиставлення: дружина (коханка) – «стара діва» [3, с. 22]. У цьому аспекті ми виділяємо п'ять концептуальних ознак: ядро утворює концептуальна ознака *дружина* (3 МН), тобто одружена жінка стосовно до свого чоловіка, яка представлена переважно позитивно конотованими номінаціями птахів: *ластівка* – жінка-дружина; *журавка* – жінка як супутниця життя; *горлиця* – вірна у подружньому житті.

На ближній периферії перебувають концептуальні ознаки *вдова* (2МН), тобто жінка, яка після смерті чоловіка не одружилася вдруге: *груша*, *чайка*; *жінка як клас* (2 МН): *конопелька* – бідна жінка на чужині; *дияволова посудина* – жінка як вмістилище диявольських сил.

Дальню периферію формують концептуальні ознаки *наречена* (1 МН), тобто жінка, яка збирається одружуватися: *кунія*; *незаміжня жінка* (1МН), тобто жінка, яка не виходила заміж, не перебувала в шлюбі: *м'ята* – незаміжня жінка; *сестра* (1 МН): *ластівка*.

Концептуальний аспект “Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до чоловіка”, характеризується такими концептуальними ознаками:

Ознаки, реалізовані в ставленні до чоловіка:

- *закохана* (4 МН): ця концептуальна ознака дає змогу говорити про жінку як істоту, що здатна на глибокі почуття, уміє проїнятися почуттям кохання, пристрасстю до чоловіка, а зафіксовані МН підтверджують це: *голубиця голубка*, *горличка*, *лебідонька* – любляча жінка;

- *віддана* (1 МН): номінація *лебідка* – вірна, віддана жінка;

- *жінка, яка має владу над чоловіком* (1 МН): *владна королева* – жінка, яка має владу над чоловіком.

Негативні ознаки жінки, виявлені в сімейному житті (6 МН): *гвалт* – погана господиня, яка дратує свого чоловіка; *мегера* – жінка, яка байдуже-споживацько ставиться до свого чоловіка, сімейного побуту; *руїна* – душевно спустошена жінка; *навіжена*

мантачка – жінка, яка нав'язливо намагається вплинути на чоловіка, змінити його думку, поведінку, ставлення до життя.

Інші іманентні ознаки:

• *кохана* (18 МН): у межах концептуальної ознаки *кохана* привертають увагу апелятиви, засвідчені в листах чоловіків до жінок, а також звернення до осіб жіночої статі в уснорозмовному мовленні; особи чоловічої статі охоче вербалізують глибоку сердечну прихильність до осіб жіночої статі, тому не випадково цей концептуальний аспект репрезентований численними лексико-семантичними групами МН у ролі апелятивів:

- фітоніми: *зелена трава, квіточка, лілія, північна квітка*;
- назви птахів: *голубка, голубонька, лебідонька, горличка*;
- назви абстрактних понять: *серденько, клопіт чорнобривий, кохання, радість*;
- назви тварин: *рибка, світлячок*;
- міфологеми: *богиня, мадонна*;
- назви коштовних прикрас: *перлина*;
- назви архетипних природних явищ: *сонечко*;

• *жінка, яку цінують, захоплюються* (3 МН): *діамант*; як алмаз після огранки – жінка, яку цінують; *північна квітка* – жінка, яку нестямно кохає чоловік;

• *жінка, без якої не може існувати чоловік* (3 МН): оскільки чоловіче існування нерозривно пов'язане з жіночим, тому концептуальна ознака *жінка, без якої не може існувати чоловік*, не є випадковою в досліджуваному нами аспекті, що засвідчують МН: *життя* – жінка, без якої не зможе існувати чоловік; *повітря* – надзвичайно потрібна жінка, без якої неможливо прожити чоловікові; *триматися, як вош кожуха* – жінка, якої варто триматися, якій все можна розказати;

• *жінка, яка захищає родину, чоловіка* (3 МН): у межах цієї концептуальної ознаки функціонують три МН: *кішка* – жінка, яка прагне захистити свій дім і свого чоловіка; *орлиця* – жінка, яка намагається захистити свого чоловіка; *янгол-охоронець* – жінка, яка здатна бути оберегом для чоловіка; *увиватися хмелиною* – жінка, яка здатна створити родинний затишок, огорнути чоловіка любов'ю;

• *покинута чоловіком жінка* (1 МН): *зламана калина* – покинута; зіпсована жінка;

• *жінка, яка є забавкою для чоловіка* (1МН): *іграшка* – жінка, яка є забавкою для чоловіка.

Концептуальний аспект “Реляційні характеристики, виявлені в ставленні до родини” містить концептуальну ознаку *жінка – берегиня сім'ї* (2 МН): *берегиня* – жінка, яка береже й підтримує домашнє вогнище; *диня* – уособлення господині.

Концептуальний аспект “Реляційні характеристики, виявлені в ставленні до дітей”.

Упадає в око відсутність ознаки “материнство” в концепті ЖІНКА в субстандартах англійської та російської мов. О. Калугіна висловлює припущення щодо попередньої тези й наголошує на тому, що, «можливо, це пов'язано з неусвідомленим прагненням захистити образ матері від негативної експресії...» [3, 19]. В українській мові концептуальна ознака *жінка – мати* (11 МН) є домінантною, що засвідчують МН: *ластівка, лебедочка, лебідонька, берегиня, вишня*. Зауважимо, що, крім ядерної семи “мати”, представлені ще й потенційні “заклопотана”, “любляча” – *перепілка*; “засмучена” – *чайка*; “страдниця” – *зозуля*; “та, що рятує дітей” – *коршак*; “та, що сидить удома, життя якої обмежене хатніми справами, сім'єю” – *квочка*; “та, що уособлює материнську турботу, ласку, мрії про щастя дитини” – *верба*. Образи жінки-матері та жінки-повії є архетипними в культурі [2]. В. Агеєва наголошує на тому, що саме «одруження й особливо материнство давало жінці соціальний статус» [1, 15].

Концептуальний аспект “Реляційні характеристики, виявлені в ставленні до інших людей”.

Концепт ЖІНКА охоплює різноманітні соціально-рольові характеристики, як-от: сестра, суперниця, подруга чоловіка, коханка.

В українській мові реалізовано такі МН, які містять позитивну семантику в межах концептуальної ознаки *жінка з прекрасними рисами характеру* (3МН): *серце, душа; голубонька* – справжня подруга. Також наявні МН з негативною семантикою в межах концептуальної ознаки *суперниця* (2 МН): *гадюка, змія* – суперниця, розлучниця; *чаклунка* (1МН): *відьма* – за народним повір'ям – жінка, яка, знаючись із нечистою силою, завдає людям шкоди; чаклунка.

Концептуальний аспект “Соціально-сексуальні характеристики”. О. Калугіна висловлює думку про те, що «в російськомовному субкультурному просторі жінка сприймається як об'єкт сексуальних дій, вільна поведінка зараховує її до жінок легкої поведінки» [3, 23]. О. Чибишева зауважує, що «соціальний статус жінки залежить від прийнятих у суспільстві чи конкретній соціальній групі цінностей» [5, 17]. Уявлення про жінку з низьким соціальним статусом відображені в таких МН на позначення концептуальної ознаки, як *жінка легкої поведінки, повія* (24МН), що формує ядро цього аспекту:

- назви предметів: *торба, мітла, устілка, підошва, помийниця, подушка, гандра, халява, вішалка, підстилка, дрімба;*
- зооморфізми: *римунда, драна коза, льоха, свиня, жаба, камбала, сучка, кішка, ящірка;*
- назви комах: *денний метелик, метелик-одноденка, нічний метелик;*
- природних явищ: *сонце.*

Заслуговує на увагу той факт, що серед названих концептуальних ознак, які характеризують жінку позитивно, у російській мові відсутні такі ознаки, як «цнота і вірність», а домінують уявлення про жінку як «створіння гріховне», тобто це означає, на думку О. Чибишевої, що якщо жінка визнає помилковість якого-небудь свого вчинку, то «ставлення до неї все одно залишається іронічним» [5, 15].

Концептуальна ознака *жінка як об'єкт чоловічого сексуального інтересу* (14 МН) включає МН із конотацією зневажливості:

- назви предметів: *вмістилище* – жінка як об'єкт чоловічого сексуального інтересу; *річ* – жінка, яка належить чоловікові; *вирина* – жінка, яка легко приймає до свого дому мужчин; жінка, яка легко погоджується на статеві контакти; *матрас* – жінка як статевий партнер чоловіка;
- назви тварин: *корова, свиня* – жінка для задоволення сексуальних потреб чоловіка; *необ'їджена лошиця* – жінка, яка уникає сексуальних стосунків з чоловіком;
- назви рослин: *безжурна трава* – жінка як об'єкт чоловічого сексуального інтересу; *молода трава* – жінка, яка повністю належить коханому;
- назви птахів: *сойка, курка* – жінка як об'єкт чоловічого сексуального інтересу;
- продуктів харчування: *м'ясо* – жінка як об'єкт чоловічого сексуального інтересу; *свіжина* – жінка як нова сексуальна партнерка.

Лише одна МН має позитивний спектр семантики: *виноградне гроно* – жінка як об'єкт чоловічого сексуального інтересу.

Концептуальна ознака *розпусна, легкодоступна, хтивка* (11 МН) характеризує жінку, яка веде аморальний спосіб життя, є легкодоступною для чоловіків: *вориця, кара вавилонська* – розпусна жінка; *халява* – розпусна жінка, готова до безладних статевих зв'язків; *ганчірка* – жінка легкої поведінки, доступна для статевих зносин; *подушка* –

легкодоступна жінка; *морква* – гуляща жінка; *блудлива (драна) кішка* – сексуально активна жінка, нерозбірлива у зв'язках.

Почуттєво-інтимна сфера жінки концептуалізується номінаціями *самця, самка, тигриця* – хтива, сластолюбна жінка; *курка випотрошена* – жінка, готова до злягання.

Концептуальна ознака *принадна, сексуальна* (4 МН) містить переважно позитивну оцінку, що засвідчують МН: *соковите виноградне гроно, солодка грушечка* – сексуально приваблива для чоловіків; *сметана, шоколадка* – апетитна жінка.

Концептуальна ознака *зручна, приємна у спілкуванні жінка* (2 МН) охоплює такі МН: *матрацик* – зручна, приємна в спілкуванні жінка; *струна* – жінка, яка вміє налаштуватися на психологічний стан, настрої чоловіка.

Отже, мікроконцепт “*Соціальні характеристики*” здатний усебічно реалізувати образний компонент метафоричного вираження концепту ЖІНКА в українській мові. У його структурі найчастіше концептуалізовані ознаки *жінка легкої поведінки, повія* (24 МН); *жінка – мати* (11 МН), що мотивуємо архетипністю образів жінки-матері та жінки-повії в культурі; *дружина* (3 МН); рідко в семантичній структурі метафоричних фемінітивів постають такі ознаки: *вдова* (2 МН); *наречена* (1 МН); *незаміжня жінка* (1 МН); *сестра* (1 МН).

Частотними є ознаки на позначення жінки, виявлені в сімейному житті: *жінка – берегиня сім'ї* (2 МН); об'єктом метафоричної концептуалізації також є й *негативні ознаки жінки, виявлені в сімейному житті* (6 МН). Жінка як об'єкт емоційного ставлення з боку чоловіка метафорично концептуалізується за такими ознаками: *кохана* (18 МН); *жінка, яку цінують, якою захоплюються* (3 МН); *жінка, без якої не може існувати чоловік* (3 МН); *жінка, яка захищає родину, чоловіка* (3 МН); *покинута чоловіком жінка* (1 МН); *жінка, яка є забавкою для чоловіка* (1 МН). Жінка як суб'єкт емоційного волевиявлення в стосунках із чоловіком концептуалізується значно рідше: *закохана* (4 МН); *віддана* (1 МН); *жінка, яка має владу над чоловіком* (1 МН).

У межах аспекту “*Соціально-сексуальні характеристики*” актуалізації зазнають жіночі концептуальні ознаки: *жінка як об'єкт чоловічого сексуального інтересу* (14 МН); *розпусна, легкодоступна, хтива* (10 МН); *принадна* (5 МН); *зручна, приємна у спілкуванні жінка* (2 МН); *суперниця* (2 МН); *чаклунка* (1 МН).

Перспективу вбачаємо в дослідженні інших мікро концептів, репрезентованих в українській лінгвокультурі та в їхній проекції на інші культури.

Література

1. Агеева В. Філософія жіночого існування / В. Агеева [передм. до кн. С. де Бовуар. Друга стаття]. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – С. 5–21 [пер. з фр. Н. Воробйова, П. Воробйов, Я. Собко].
2. Вейнингер Отто. Пол и характер : Принцип исследования. – М. : Латард, 1997 – 356 с.
3. Калугина Е. Н. Концепты «мужчина» и «женщина» в субстандарте русского и английского языков : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Е. Н. Калугина. – Ставрополь, 2008. – 25 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
5. Чибишева О. А. Концепт «Женщина» в русской и английской фразеологии : (на материале предметных фразеологизмов, именующих женщину) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / О. А. Чибишева. – Челябинск, 2005. – 24 с.
6. Ashmore R. D., Del Boca F. K. The Social Psychology of Female-male Relations : A Critical Analysis of Central Concepts. – N.Y., 1986. – 222 p.

Сукаленко Т. М. Гендерные стереотипы женственности: проблемы изучения.

В статье исследуется концепт ЖЕНЩИНА с позиций метафорических номинаций для обозначения женщины, функционирующих в украинском языке. Путем выборки из толковых, фразеологических, диалектных и других словарей украинского языка выделены слова-метафоры, которые предусматривают осуществление особенностей концептуализации гендерных стереотипов в системе метафорических номинаций для обозначения женщины. Определена структура концептуального поля ЖЕНЩИНА, его воплощение в системе метафорических номинаций, количественное наполнение концептуальных аспектов, которые являются составляющими выделенного микроконцепта «Социальные характеристики».

Ключевые слова: гендер, гендерный стереотип, гендерный концепт ЖЕНЩИНА, метафорические номинации, микроконцепт, концептуальный аспект.

Sukalenko T. M. Gender Stereotypes of Femininity: Study Problem.

The article explores the concept "woman" in the aspect of metaphoric nominations of a woman functioning in the Ukrainian language. Using the method of total (complete) sampling from phraseology, dialectic and other Ukrainian dictionaries, metaphors are selected that enable a peculiarities of conceptualisation of gender stereotypes in the system of metaphoric nominations meaning "woman". Are identified, the structure of the conceptual field of WOMAN is revealed, as well as its incarnation in the system of metaphoric nominations; the quantitative filling of conceptual aspects as components of the identified micro-concepts "Social characteristics".

Key words: gender, gender stereotype, gender concept WOMAN, metaphoric nominations, micro-concept, conceptual aspect.

Надійшла до редакції 21.05.09

Прийнято до друку 04.11.09

УДК 811.161.2'373.613

Ю. М. Топчій

ДЖЕРЕЛА ЛЕКСИЧНИХ ГАЛЛІЦИЗМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті зроблено спробу обґрунтувати критерії виділення галліцизмів у лексичному складі української мови, а також визначити принципи встановлення джерел французьких запозичень.

Ключові слова: запозичення, галліцизми, етимологічні та історичні джерела галліцизмів.

Окреслення галліцизмів у словниковому складі української мови становить значні труднощі насамперед через складність встановлення джерела запозичення. У лексикографічній практиці нерідко існують протилежні погляди на джерела постання в українській мові багатьох запозичень; водночас чимало лексем і досі не охоплено етимологічними дослідженнями. Спробуємо обґрунтувати критерії виділення лексичних галліцизмів у складі української мови, визначити принципи встановлення джерел французьких запозичень.

З погляду етимологічної ідентифікації французькі запозичення, які функціонують в українській мові, є неоднорідними. Л. В. Чурсіна серед них виділяє 3 групи слів: 1) питомі лексеми, що виникли безпосередньо у французькій мові; 2) похідні лексеми, що утворилися у французькій мові шляхом деривації від основ іншомовного походження (переважно